

Az egyházak büntetés-végrehajtásban betöltött szerepének alapvonalai

TIHANYI MIKLÓS

„börtönben voltam, és eljöttetek hozzám.”

Mt 25,36

Abstract

The goals of penalty and penalty enforcement can be defined in various terms. The wide scale ranges from retention to education. Despite such a variety of approaches, there is agreement on the issue that the final aim is prevention from further criminal actions and that penalty enforcement results in the limitation of rights. However, significant differences appear in the aspects, goals and the efficient measure of rights limitation. This article examines the primary laws of conscience and religious freedom and emphasises the role of the churches in providing organisational practice for religious freedom. In the case of penalty enforcement, the churches have more action areas than in the field outside of penalty enforcement institutions. Based on research done in penalty enforcement institutions, the author examines the operation and the structure of prison chaplaincies and the legal status of its members.

Keywords: *penalty enforcement, pastoral care of prisoners, freedom of conscience and religion, reintegration into society, social role of the churches*

Kulcsszavak: *büntetés-végrehajtás, börtönlelkészi szolgálat, lelkiismereti és vallásszabadság, társadalmi reintegráció, egyházak társadalmi szerepe*

I. AZ EGYHÁZAK BÖRTÖNMISSZIÓINAK ÁLTALÁNOS VONÁSAI

A XIX. századi magyarországi börtönügyi reform következtében az 1850-es évek végére a fogvatartottak felekezeti megoszlásának figyelembevételével a fegyintézetek mellé állandó lelkészeket neveztek ki, akik gondoskodtak a kötelező vallási és erkölcsi oktatásról. Ugyanennek az évszázadnak a '60-as évei végére kialakultak a fegyintézetek mellett működő lelkési állomások „az összes népesebb hitfelekezetek részére”.¹ Ettől az időtől kezdve vannak jelen az egyházak szervezeten és állami támogatással az állami büntetés-végrehajtásban. A hitéleti tevékenységek (istentiszteleti alkalmak, hitoktatás, egyéni lelki gondozás) mellett olyan sajátos feladatokat vállaltak az egyházak, mint például az erkölcsi nevelés, továbbá a családtagokkal való levelezés lebonyolítása, melyen keresztül a családi viszonyok erősödését remélték.² Ez utóbbi feladat már előrevetíti a jelenleg reintegráció – korábban reszocializáció – fogalmával jelölt büntetés-végrehajtási célokban vállalt közreműködést.

Az Európai BörtönSzabályok 47. pontjának 1. alpontja az alábbiak szerint rendelkezik:

„Ha az intézményben jelentékeny számú azonos vallású fogoly él, ezen vallás egy szakképzett képviselőjét kell kinevezni és jóváhagyni. Ha a foglyok száma indokolttá teszi, valamint a körülmények megengedik, ezt az intézményben állandó igénybe vételre kell hozni.”

Az ajánlószzerű szabályok megfogalmazzák a vallásgyakorlás szervezettségének követelményét. Az egyházak elsődleges feladata a vallásgyakorlás szervezése, illetve a közösségi vallásgyakorlás szervezeti kereteinek megteremtése. A vallásgyakorlásnak nem feltétele a szervezett közösségi forma. Ugyanakkor tagadhatatlan, hogy a jogok érvényesítésében előnyösebb helyzetet teremt azok szervezett keretek között zajló, kollektív elemeket sem nélkülöző gyakorlása. Annak érdekében, hogy a vallásgyakorlás során az egyházak lehető legszélesebb köre tudja betölteni rendeltetését, a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL törvény (továbbiakban: Bv. tv.) hivatalos kapcsolattartói rangra emelte

¹ Börtönügy a Magyar királyi országos fegyintézetekben – ismertetés az 1885. évi budapesti országos általános kiállítás alkalmából, Királyi Igazságügyministerium [sic!], Budapest, 1885, 4–5.

² Uo. 6.

azoknak a vallási közösségeknek a képviselőit, amelyek a büntetés-végrehajtási szervvel együttműködési megállapodást kötnek.³ Az együttműködési megállapodások jogi alapját megteremtő rendelkezés szerint ezek célja a reszocializációban, valamint egyéb karitatív tevékenységekben és ezeken keresztül a büntetés céljának elérésében való közreműködés. Az egyházak szerepe elsődlegesen a vallási tevékenységek megszervezése, mely feladat nem csupán az egyház saját felfogása szerinti tagjainak vallási életére terjed ki, hanem magánban foglalja azokat a térítő jellegű tevékenységeket, amelyek a legtöbb egyház önmeghatározásának attribútumát képezik. Mindemellett az egyházak tényleges társadalmi szerepe nem szűkíthető le hitéleti tevékenységek szervezésére. A lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény (továbbiakban: Ehtv.) szabályozása szerint az egyházak tevékenysége és ezáltal társadalmi szerepe kiterjedhet nevelési, oktatási, felsőoktatási, egészségügyi, karitatív, szociális, család-, gyermek- és ifjúságvédelmi, valamint kulturális, környezetvédelmi és sporttevékenységekre, továbbá a nemzeti tudat ápolására.⁴ Az egyházaknak a büntetés-végrehajtásban betöltött szerepe – az Ehtv. felsorolásában foglaltak mellett – kiegészül a fogvatartottak reintegrációjában való közreműködéssel.⁵ A reintegráció célja az elítélt szabadulás utáni társadalmi beilleszkedésének elősegítése. Ahhoz, hogy az elítélt a büntetés letöltését követően képes legyen az őt visszafogadó közösségek számára értékes tevékenységet végezni, szükséges annak megteremtése, hogy a fogva tartás során találkozzon azokkal az értékekkel, amelyek követése révén a társadalom számára elfogadottá válhat. Az egyházak tevékenysége kiemelkedő az értékek közvetítésében és ezen keresztül a nevelésben. Ennek megfelelően az egyházaknak a büntetés-végrehajtásban vállalt szerepe nem korlátozódhat a megtért hívek felé nyújtott egyházi szolgáltatásokra, hanem kiegészül a fogvatartottak reintegrációjában való közre-

³ Bv. tv. 3. § 9. pont e) alpont.

Az együttműködési megállapodással rendelkező közösségekhez tartozók képviselője már az intézetbe való bejutás során előnyösebb helyzetben van azokhoz képest, akik együttműködési megállapodással nem rendelkeznek. Esetükben a feladat ellátására feljogosító igazolvány, okmány, határozat, megbízólevél vagy meghatalmazás felmutatása elegendő a büntetés-végrehajtási szerv területére való belépéshez. Vö. a büntetés-végrehajtási szervek területére történő be- és kilépés, valamint a büntetés-végrehajtási szervek területén tartózkodás részletes szabályairól szóló 44/2007. (IX. 19.) IRM rendelet 4. § j) pont, illetve 5. § (1) bekezdés.

⁴ Ehtv. preambulum, illetve 9. § (1) bekezdés.

⁵ Vö. Ehtv. 3. § (1) bekezdés, illetve Bv. tv. 5. § (3) bekezdés.

működéssel azáltal, hogy számukra olyan értékrendszert közvetítenek, amely követésre méltó, és amely révén az egyén a társadalom hasznos és elfogadott tagjává válhat. Ezért az egyházak működése nem kizárólag arra hivatott, hogy az egyén a zárt intézeti keretek között is élni tudjon a vallásszabadságnak az egyházak közreműködésével megvalósítható részjogosultságaival, hanem kapukat szélesre tárva kell mindazok felé fordulniuk, akik nyitottak az egyházak által közvetített értékek elfogadására.

2. AZ EGYHÁZAK SZEREPE A REINTEGRÁCIÓBAN (RESZOCIALIZÁCIÓBAN)

Antalóczy Péter a vallás reszocializációban betöltött lehetséges pozitív szerepét egyfelől a vallás érték közvetítő szerepében, másfelől a vallási normák által előírt kötelező magatartási szabályok pozitív hatásában látja. A vallási értékek reszocializációban betöltött pozitív szerepét közvetíti az a megállapítása, amely szerint „a vallás segítségével az elítélt olyan értékekkel találkozhat, amelyeket valamilyen oknál fogva korábban egyáltalán nem, vagy nem helyesen ismert”.⁶ Hajdú Miklós börtönlelkész személyes tapasztalatain alapuló beszámoló írásából legalább három lényeges egyházi szerepvállalás tükröződik. Az egyik a hagyományos vallási tevékenységekre irányuló egyházi feladatok ellátása. A másik nagyban hasonlít azon civil szervezetek tevékenységéhez, amelyek célul tűzték ki a fogvatartottaknak szóló programok szervezését, ezen keresztül pedig értékrendjük helyes irányba való alakítását. Végül pedig megállapítható, hogy a börtönlelkész összekötő személyként közreműködhet a fogvatartott és fogva tartóik között.⁷

A vallási szervezetek börtönpasztorációs tevékenységének hatásait vizsgáló hazai kutatások hiánya miatt nem lehet minden kétséget kizáróan bizonyítani a remélt pozitív hatást, annak mértékét vagy éppen hiányát. Angolszász szakirodalmi adatok nyújtanak némi eligazodást, de ezek értékelésekor figyelembe kell venni, hogy egyrészt kellően ellentmondásosak, másrészt a hazaitól nagymértékben különböző alkotmányos, illetve társadalmi berendezkedésen belül érvényesülő hatásokat mérnek. Példaként említek néhány eredményt. Daniel

⁶ ANTALÓCZY PÉTER: A vallás szerepe a fogvatartottak reszocializációjában, *Börtönügyi Szemle* 33 (2014/4) 27. A társadalmi értékekről bővebben lásd ÁDÁM ANTAL: A jogi alapértékek harmóniája és versengése, *Polgári Szemle* 2 (2006/7–8).

⁷ HAJDÚ MIKLÓS: A börtönpasztoráció lehetőségei a büntetés-végrehajtásban, *Börtönügyi Szemle* 25 (2006/1) 33.

P. Mears és Jeremy Travis arra a megállapításra jutott, hogy a vallási közösségek képesek a fiatal fogvatartottak számára pozitív alternatívát bemutatni mind az alkohol és a pszichoaktív szerek használatától való tartózkodás és a közösségi élet terén, mind pedig az egyéni munkavállalás, valamint a felelősség terén.⁸ A Nancy G. La Vigne vezetésével Florida államban végzett kutatások a vallási alapú reszocializáció eredményeit vizsgálták. A visszaesések számarányát tekintve a 6, illetve 12 hónapos vizsgált időszak során sem a nők, sem a férfiak esetében nem volt szignifikáns különbség ahhoz a kontrollcsoporthoz képest, amelynek tagjai nem vettek részt a vallási alapú reszocializációban.⁹ Gerry Rose az 1996–1997 közötti időszakban vizsgálta Angliában és Walesben a brit állampolgárok visszaesési arányait. Két eltérő statisztikai módszert alkalmazva hasonlította össze a vallási reszocializációban részesülő, illetve az ilyen programban részt nem vevő személyek bűnismétlési arányát. Az első módszer során kontrollcsoporttal vetette össze a vizsgált csoportot, míg a másik esetben a vizsgált csoport jellemző adatai alapján elkészített bűnismétlési prognózissal hasonlította össze a tényleges eredményt. Egyik módszer sem eredményezett szignifikáns különbségeket a két csoport között.¹⁰

Mindezen kritikai észrevételek ellenére sem becsülhető le az a tevékenység, amelyet az egyházak a büntetés-végrehajtás állami feladatának segítésére, kiegészítésére fordítanak. Ezzel nem az államnak, hanem közvetlenül a fogvatartottaknak, közvetve pedig a fogvatartottakat visszafogadó családnak, legtagabb értelemben pedig a társadalomnak nyújtanak segítséget. Ennek érdekében az állam késznek mutatkozik együttműködni a vallási közösségekkel. Az állam számára mértékadó szempont akként határozható meg, hogy a reintegrációs folyamat minél sikeresebb legyen, mert ettől reméli a visszaesés kockázatának

⁸ DANIEL P. MEARS – JEREMY TRAVIS: *The Dimensions, Pathways, and Consequences of Youth Reentry. Research report*, The Urban Institute, Washington D.C., 2004, 34.

⁹ NANCY G. LA VIGNE – DIANA BRAZZEL – KEVONNE SMALL: *Evaluation of Florida's Faith- and Character-Based Institution*, The Urban Institute, Washington D.C., 2007. A legnagyobb mért különbség a 6 hónapos időszak alatt tapasztalható 2,1% volt. Ennyivel kevesebb visszaeső került ki a vallási reszocializációban részt vett csoport tagjai közül a kontrollcsoporthoz képest.

¹⁰ GERRY ROSE: *Kainos Community and Reconviction Rates*, in Jonathan Burnside et al: *Kainos Community in the Prisons. Report of an Evaluation*, Presented to Res. Dev. & Stats. Directorate, Home Office; HM Prison Service England & Wales & Kainos Community, 2001. Első esetben a vizsgált csoport bűnismétlési aránya 22,6%, míg a kontrollcsoport esetében ez az arány 25,9% volt. A második esetben a tényleges eredménnyel összevetett prognózis az alkalmazott előrejelzési modellektől függően 24, illetve 26%-os visszaesést mutatott.

csökkenését. Ezért a folyamat hatékonyságának növelése érdekében az állam nem kizárólag az egyházakkal, hanem bármely más olyan civil szervezettel kész együttműködni, amelyek a helyes reintegrációhoz szakmailag felkészült segítséget tud nyújtani. Ennek ellenére az egyházak az együttműködő partnerek körében kiemelt helyet töltenek be.¹¹ Az egyházak részéről közreműködők széles személyi kört ölelnek fel, amelynek pontos behatárolása teljes mértékben nem lehetséges. Ide tartoznak a történelmi egyházak, illetve a vallási tevékenységet végző szervezetek lelkészein kívül azok, akik egyéb minőségükben megbízottként tartanak kapcsolatot a fogvatartottakkal. Ilyen lehet a diakónus, a diakonissza, a hitoktató stb. A jogi szabályozás a kapcsolattartás célját nem szűkíti le a vallásgyakorlásra. Ennélfogva a kapcsolattartás legitím céljainak igen széles köre számításba jöhet. Ilyen cél lehet az evangelizáció, amely nem vallásgyakorlás, lévén elsősorban a vallás terjesztésére szolgál a vallást még nem követők számára. De ugyancsak célként fogadható el a terápiás jellegű beszélgetés, a konfliktuskezelés vagy akár a szuicid prevenció.

A hazai büntetés-végrehajtásban nívumnak tekinthető a speciális részlegek sorába illesztett vallási részleg, melyben a fogvatartott a Befogadási és Fogvatartási Bizottság (továbbiakban: BFB) döntése alapján kerülhet, feltéve, hogy ilyen részleg a büntetés-végrehajtási intézet és a vallási közösség együttműködési megállapodása alapján működik.¹² A vallási részleg működtetésének célja a vallásgyakorlás és a családi kapcsolatok erősítése. E mögött az a felismerés húzódik meg, hogy a stabil családi kapcsolatok bűnvisszatartó hatást gyakorolhatnak. Akit a börtönön kívüli világban szerető család fogad, az ennek az értékét megbecsülve jobban törekszik olyan életet élni, amely nem vezet vissza a falak közé. A vallási részleg specialitásai közé tartozik, hogy az elítélt folyamatos lelki gondozásban részesül, és a büntetés-végrehajtási intézet által rendszeres időközönként biztosított vallási alkalmakon a hozzátartozóival vagy engedélyezett kapcsolattartójával közösen vehet részt, ami nem számítható

¹¹ Többek között jól szemlélteti ezt a kijelentést a később bemutatásra kerülő Börtönlelkési Szolgálat jogállása, működése is. De ugyancsak e helyen hivatkozom arra, hogy „az elítélt az egyházi személlyel, a vallási tevékenységet végző szervezet vallásos szertartást hivatásszerűen végző tagjával, valamint az egyházi jogi személy vagy a vallási tevékenységet végző szervezet által megbízott személlyel ellenőrzés nélkül tarthat kapcsolatot” (Bv. tv. 126. § [1] és [6] bekezdése, valamint a szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbírág helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól szóló 16/2014. [XII. 19.] IM rendelet 110. § [2] bekezdés).

¹² Bv. tv. 96. § (1) bekezdés, valamint 109/A §.

be a rezsimszabályokhoz igazodó látogatófogadásként.¹³ A vallási részlegben való elhelyezést a törvény feltételekhez köti. Ezek a következők: 1. a várható szabadulásig legfeljebb három év van hátra; 2. az elítélt írásban vállalja a részleg működési szabályainak betartását; 3. a reintegrációs tiszt a börtönlelkész véleményének kikérésével erre javaslatot tesz.¹⁴ A vallási részleg jogintézménye természetéből eredően elsősorban azok számára került megalkotásra, akik meghatározott vallást követnek. A vallási adattal való önrendelkezés elvének megfelelően nem vizsgálható a nyilatkozat valóságtartalma. Indokoltnak tűnik ugyanakkor, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek akkor kössenek vallási részleg működésére vonatkozó együttműködési megállapodást, amennyiben azt az azonos vallást követő elítéltek száma indokoltá teszi.

A szabályozást két kritikai észrevétellel illethető. Egyrészt a vallásszabadság és annak gyakorlása szempontjából indokolatlannak tűnik a büntetés hátralévő ideje alapján különbséget tenni a fogvatartottak között. Ez abba az irányba mutat, hogy a vallási részlegen történő elhelyezés tulajdonképpen kedvezménynek tekinthető. Amennyiben elfogadjuk azt, hogy a vallási részleg célja a vallási meggyőződés mind teljesebb megélése, ezáltal pedig a vallásgyakorlás büntetés-végrehajtási intézeten kívüli módjához közelítő, azt esetenként teljes mértékben elérő megvalósulása, abban az esetben az azonos vallásúak közötti hátrányos megkülönböztetés megállapítására adhat okot a szabadulásig hátralévő idő alapján történő különbségtétel. Ez a különbség ugyanis a vallásszabadság szempontjából nem bír alkotmányos relevanciával. A másik kritikai megjegyzés a reintegrációs tiszt javaslatára vonatkozik. Ezzel mintegy olyan helyzetet teremt a jogalkotó, amelyben a semleges állam alkalmazottja felülírhatja az egyén vallási igényeit. Elfogadva azt, hogy a büntetés-végrehajtási intézet rendjét fenn kell tartani, *de lege ferende* indokoltnak látszik a börtönlelkész véleményét kötelező jelleggel figyelembe venni, mely alóli kivételként a BFB a büntetés-végrehajtási intézet rendje és biztonsága érdekében hozhatna eltérő tartalmú döntést.

A vallási részlegben való elhelyezés megszűnésének eseteit a jogalkotó a következőkben határozta meg: 1. az elhelyezés időtartama alatt az elítélttel szemben a végrehajtás alatt elkövetett bűncselekmény miatt büntetőeljárás indul; 2. az elítélt súlyos vagy ismételt fegyelmi vétséget követ el; 3. az elítélt a vallási rész-

¹³ Bv. tv. 109/A §. (3) bekezdés.

¹⁴ Bv. tv. 109/A § (2) bekezdés.

leg működésére vonatkozó vállalt szabályokat nem tartja be; 4. azt az elítélt maga írásban kérelmezte.¹⁵

Az újabb büntetőeljárás mint az elhelyezés megszüntetésének indoka ugyan csak abba az irányba mutat, hogy a vallási részlegen való elhelyezés nem csupán egy alkotmányos jog gyakorlását szolgálja, hanem kiváltságot, jutalmat jelent. Külön érdemes arra is felhívni a figyelmet, hogy az újabb bűncselekménynek elegendő csupán a megalapozott gyanúja, mely körülmény felveti az ártatlanság vélelmének sérelmét. Másfelől pedig nincs meghatározva, hogy az utóbb elkövetett bűncselekmény elkövetési idejének mikorra kell esnie; a vallási részlegen való elhelyezést követően vagy a már korábban elkövetett cselekmények gyanúja is az elhelyezés megszüntetését eredményezi. Ehhez képest elfogadhatóbb lenne az, ha a jogalkotó a vallási részlegen való elhelyezést követően elkövetett cselekmény gyanújához kötné az elhelyezés megszüntetését. Nincs meghatározva a bűnösség formája sem. Ebből arra kell következtetni, hogy a részlegbe helyezés előtt elkövetett gondatlan bűncselekmények (pl. a munkáltatás során megvalósuló foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés) is az elhelyezés megszüntetését eredményezik. Ennek arányosságához kétségek fűződnek.

A vallási részleg nem azonosítható a nemzetközi gyakorlatban APAC (Association for the Protection and Assistance of the Condemned) körletként ismert fogvatartotti elhelyezéssel. Magyarországon ilyen körlet a Váci Fegyház és Börtönben, valamint a Pálhalmi Országos Büntetés-végrehajtási Intézet mélykúti objektumában működik. Ezeknek célja a börtönben Istenhez megtért fogvatartottak számára a differenciált elhelyezés, a normalizáció és az egyéniesítés elvének érvényesülése mellett a közösség kialakítása. A körletre való elhelyezését vallási meggyőződésétől függetlenül bármely fogvatartott kérheti. A behelyezés előfeltétele, hogy a fogvatartott az intézettel, a segítő egyházi szervezettel és az APAC-testvériséggel szerződést köt vállalva az abban foglaltak teljesítését. Kiemelt jelentőségű a részlegen elhelyezett fogvatartottak családjukkal való szoros kapcsolattartása. Az itt elhelyezett fogvatartottak havi két alkalommal 90 perc időtartamban tarthatnak kapcsolatot hozzátartozóikkal. A látogatófogadáson túlmenően havi egy alkalommal három óra időtartamban családi istentiszteleten vesznek részt.¹⁶

¹⁵ Bv .tv. 109/A § (4) bekezdés.

¹⁶ Forrás: <http://bv.gov.hu/europa-also-noi-apac-korletet-adtak-at> [2017. 02. 10.]

3. A BÖRTÖNLELKÉSZI SZOLGÁLAT

A büntetés-végrehajtási intézetekben fogvatartott személyek a társadalomra veszélyes cselekményük miatt rájuk kirótt büntetés letöltése vagy a velük szemben folytatott büntetőeljárás miatt kerülnek olyan körülmények közé, amelyek a vallásszabadság tekintetében külön szabályozást igényelnek. Ez alapjaiban határozza meg a Börtönlelkészi Szolgálat szerepét és célját.

3.1. A Börtönlelkészi Szolgálat kialakítása

A Börtönlelkészi Szolgálat esetében a jogalkotónak követnie kellett volna a Tábori Lelkészi Szolgálat létrehozásánál megfogalmazott és Alkotmánybíróság által helyeselt álláspontot, amely alapján az érintett egyházakkal való megállapodás hiányában az állami szerv nem hozhatta volna meg a kérdéses rendelkezést a szolgálat felállításáról.¹⁷ A Börtönlelkészi Szolgálatról szóló 13/2000. (VII. 14.) IM rendelet (továbbiakban: IM rendelet) eredeti szövege nem az egyházakkal kötött megállapodásokra hivatkozott, hanem a korábban hatályban volt büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvénynek (továbbiakban: Bvtvr.) azon rendelkezéseire, amelyek felhatalmazták az igazságügy-minisztert a büntetések végrehajtására vonatkozó részletszabályok megalkotására.¹⁸ A rendelet megalkotója egy huszárvágással oldotta meg a kérdést, amikor úgy rendelkezett, hogy a szolgálat a büntetés-végrehajtási tevékenység részét képezi.¹⁹ Kérdéses volt már akkor is, hogy az állam büntetőjogi igényét megvalósító tevékenységnek mennyire képezi részét a vallás szabad gyakorlása. A vallásgyakorlás a büntetés-végrehajtásnak nem része, hanem jog, amelyet mindenkinek biztosítani kell, és amelyet mindenki szabadon igénybe is vehet. Későbbi jogalkotói döntés alapján ez a szövegrész kikerült a

¹⁷ A kormány és a különböző egyházak között megkötött együttműködési megállapodások közül a büntetés-végrehajtásban való közreműködést csak a Magyarországi Református Egyházzal és a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetségével megkötött megállapodás tartalmazza. Vö. A Magyar Köztársaság Kormánya és a Magyarországi Református Egyház között 1998. december 8-án létrejött Megállapodás közzétételéről 1057/1999. (V. 26.) Korm. Határozat 4. cikkely, valamint a Magyar Köztársaság Kormánya és a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége között 2000. december 21-én aláírt megállapodás közzétételéről szóló 1045/2001. (IV. 20.) Korm. Határozat 12. cikkely.

¹⁸ Bvtvr. 127. § (1) bekezdés, 2000. július 14-ei közlönyállapot.

¹⁹ A Börtönlelkészi Szolgálatról szóló 13/2000. (VII. 14.) IM rendelet 6. § (2) bekezdés hatályba lépéskori szövege.

rendeletből. Ebből fakadóan az egyházak autonómiáját sértőnek találhatjuk, hogy kormányzati szerv hozott rendelkezést arról, hogy az egyházak milyen területen fejtsenek ki hitélettel összefüggő tevékenységet. Mielőtt azonban ezt kategorikusan kijelentenénk, érdemes megjegyezni, hogy a szintén korábban hatályban volt, a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvény 6. §-ban foglaltak szerint is lehetővé kellett tenni a büntetés-végrehajtási intézetekben fogvatartottak számára a vallásgyakorlást. A törvény hatályba lépése és a rendelet megalkotása között eltelt tíz évben az egyházak a büntetés-végrehajtási intézetekkel együttműködve a fogvatartottak körében kialakították a vallás szabad gyakorlásának intézményes formáit. Így tehát a rendelet egy meglévő, tevékeny együttműködésnek adott jogi formát és ezáltal keretet, ily módon törekedve arra, hogy megszüntesse a gyakorlatban felmerülő jogbizonytalanságot. Ezért a jogalkotási hiátus nem kérdőjelezi meg a Börtönlelkészi Szolgálat legalitását, sem pedig az általa végzett tevékenység legitimitását. Az állam és egyház közötti partneri kapcsolat ennek ellenére feltételezné a normativitás talaján álló előzetes megállapodást.

3.2. A Börtönlelkészi Szolgálat szervezete

Az IM rendelet nem határozza meg a Börtönlelkészi Szolgálat szervezetét, ezért szervezeti értelemben de jure nem is beszélhetünk a Szolgálatról. Ezért nemhogy hierarchikus viszony, de semmilyen jogilag szabályozott szervezeti viszony nincs az állam és a Szolgálat között. Tehát a Szolgálat és a büntetés-végrehajtást felügyelő Belügyminisztérium közötti viszony egyértelműen az elválasztás ténye mellett szól. Az egyházak által kirendelt lelkészek azzal a büntetés-végrehajtási intézettel állnak közalkalmazotti viszonyban, ahol szolgálatukat teljesítik. Így maga a Szolgálat tényleges módon az egymástól független büntetés-végrehajtási intézetekhez kirendelt lelkészek összessége anélkül, hogy jogi értelemben vett szervezetté formálódna. A különböző intézeteken belül a lelkészek az intézet parancsnokának közvetlen alárendeltségében szolgálnak általában osztályvezetői beosztásban. A szabályozás kialakítása során érvényesül az egyházak önrendelkezési joga, mivel az IM rendelet értelmében „börtönlelkész az a lelkész lehet, aki rendelkezik egyházi (felekezeti) előjárója engedélyével”.²⁰ A kinevezés természetes módon állami aktus, de ennek egyik feltétele az adott egyház előzetes engedélye. Ez az engedély nem az állam cselekvési szabadságát korlátozza, hanem az egyházak autonómiáját védi. Az egy-

²⁰ A Börtönlelkészi Szolgálatról szóló 13/2000. (VII. 14.) IM rendelet.

házi törvényeknek megfelelően általánosan bevett gyakorlat, hogy a lelkészeket a saját egyházuk rendeli ki e feladatra. A börtönlelkészek egyházi értelemben sem alkotnak önálló szervezetet. Egyedül a Magyarországi Evangélikus Egyház törvényei között találni olyan rendelkezéseket, amelyek szabályozzák a Börtönlelkészi Szolgálat működését. E szabályok sem határozzák meg a Szolgálat egyházon belüli szervezetét.²¹ A Magyarországi Református Egyház esetében a Református Missziói Központ Református Börtönmissziója tömöríti magába a börtönlelkészeket. Ez azonban egyházi jogi értelemben nem minősül egyházi jogi személynek, illetve egyházi szervezetnek.²²

Az intézményes működés tekintetében az elválasztás ténye mellett szól, hogy a vallásgyakorlás céljára megfelelő helyiségről és annak alapvető berendezéséről a büntetés-végrehajtási intézet, az egyházi szolgáltatásokhoz szükséges vallási felszerelésekről a vallási közösség gondoskodik.²³ Ez megfelel annak a követelménynek, hogy az állam a vallásszabadság tekintetében nem elégedhet meg a passzív tűréssel, hanem aktív cselekvéssel meg is kell teremtenie gyakorlásának lehetőségeit. A Szolgálat tekintetben tehát minden téren megvalósul az államtól való elválasztott működés követelménye.

3.3. A börtönlelkész jogállása

Szükséges megvizsgálni a büntetés-végrehajtási intézet működése és a börtönlelkész jogállása körüli kérdéseket. A börtönlelkészek jogviszonya kettős jogállást takar. Egyfelől a börtönlelkész közalkalmazotti jogviszony alapján végzi szolgálatát. A börtönlelkész közalkalmazotti jogviszonyából adódóan köteles betartani a büntetés-végrehajtási intézetek működési rendjére vonatkozó szabályokat; ezek megsértése esetén közalkalmazottként vonható felelősségre.²⁴ A büntetés-végrehajtási intézet parancsnokának utasításadási joga is csupán az intézet működési rendjére vonatkozhat. Ugyanakkor a börtönlelkész saját egyházának kirendelt lelkésze, akinek „tevékenysége kizárólag az egyházi jogi személy irányítása, felügyelete alatt áll”.²⁵ Ennek megfelelően a hitéletre vonatko-

²¹ A Magyarországi Evangélikus Egyháznak az egyházi szolgálat külön területeiről szóló 2005. évi V. törvény IX. fejezete.

²² A Magyarországi Református Egyház Alkotmánya.

²³ A szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbíróság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól szóló 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet 113. § (1) bekezdés.

²⁴ A Börtönlelkészi Szolgálatról szóló 13/2000 (VII. 14.) IM rendelet 3. § (2) bekezdés.

²⁵ A Börtönlelkészi Szolgálatról szóló 13/2000 (VII. 14.) IM rendelet 3. § (4) bekezdés.

zó tevékenységét egyháza törvényei szerint végzi. Egyházi fegyelemsértés esetén az eljárást az egyházi előljáró folytatja le. Felmerülhet olyan konfliktushelyzet, melyben a vallásgyakorlás és az intézet rendje, biztonsága egymással konkurál. Ebben a helyzetben a börtönlelkész közalkalmazottként felel az intézet biztonságáért, ugyanakkor lelkészként felel a rábízott gyülekezetért. Az ilyen jellegű konfliktus a jog számára nehezen feloldható, mert egyszerre van benne jelen a jogi parancs és a hitből fakadó lelkiismereti parancs. Kézenfekvő megoldásként szolgálja a nehézségek kiküszöbölését az IM rendelet azon szabálya, amely szerint a börtönlelkész és a parancsnok köteles együttműködni a szolgálat feladatainak zavartalan megvalósítása érdekében. Amennyiben ez nem nyújt kellő megoldást, abban az esetben – az egyházjog korábban bemutatott jogi jellegére tekintettel – az egyházi törvénnyel szemben az állami parancs kikényszeríthető. A börtönlelkésznek nincs állami szervvel kapcsolatban álló szervezete, amellyel a börtönlelkészek alkalmazotti viszonyban állnának, ezért az egyes lelkészek – mint arról már szó volt – azzal a büntetés-végrehajtási intézettel állnak közalkalmazotti viszonyban, ahol a szolgálatukat teljesítik. Ugyanennek a büntetés-végrehajtási intézetnek a parancsnoka rendelkezik a munkáltatói jogokkal. Ennek megfelelően a börtönlelkészeknek olyan állami előljárójuk van, aki szolgálatukra meghatározó befolyással bír. Ez a helyzet a börtönlelkészeket kiszolgáltatottabbá teheti.

Az IM rendelet további hiányossága, hogy nem ír elő – a táborigazgatás lelkészeihez hasonló módon – a fogvatartottak és a börtönlelkészek arányára vonatkozó rendelkezést. Így tehát a büntetés-végrehajtási szervezet parancsnokán múlik, hogy az egyes intézetekben milyen létszámú börtönlelkészi szolgálat működhet. Tekintetbe véve a büntetés-végrehajtási intézetekben dolgozók speciális élethelyzetét, érdemes megfontolni a Szolgálat tevékenységének kiterjesztését az intézetben szolgálatot teljesítők számára is. Nem mutatható ki olyan legitim indok, amely korlátozná a büntetés-végrehajtási szolgálatot teljesítők által igénybe vehető lelkigondozói szolgáltatást. Ennek lehetősége és kötelezettsége ugyanakkor nem szerepel a szolgálat feladatait is meghatározó IM rendeletben.²⁶

A Magyarországi Evangélikus Egyház törvényei a börtönlelkészeiről mint önálló lelkészeiről szólnak, aki lelkészi munkáját illetően egyházi irányítás alatt áll, de egyebekben alkalmazkodik a büntetés-végrehajtási szervezet és a bün-

²⁶ A Börtönlelkészi Szolgálatról szóló 13/2000 (VII. 14.) IM rendelet 2. §.

tetés-végrehajtási intézet rendjéhez.²⁷ Ez az egyházi szabályozás ellentmondásmentesen mindenben megfelel az állami törvényeknek. Sőt, egyházi oldalról biztosítja azt, hogy a kirendelt evangélikus lelkész magára nézve kötelezőnek ismerje el a büntetés-végrehajtási intézet működésére vonatkozó szabályokat, amely egyben az együttműködés zálogát is jelenti. Állami oldalról pedig biztosított annak lehetősége, hogy a lelkész lelkipásztori tevékenységét saját egyháza szabályai szerint végezze. Jóllehet közalkalmazottként egyébként is el kell ismernie a büntetés-végrehajtási intézet állami szabályokban megjelenő rendjét, de azáltal, hogy egyházának törvényei ezt működési körébe vonják, kollíziótól mentesen biztosított a büntetés-végrehajtási intézeten belüli evangélikus börtönlelkész működése. A Magyarországi Református Egyház törvényei lakonikus módon „nem egyházi fenntartású szervezetnél működő intézményi” és egyben önálló lelkészként határozzák meg a börtönlelkészeket.²⁸ Ez egyben azt is jelenti, hogy a református börtönlelkészt egyházi előjárója kirendeli a börtönlelkészi feladatok ellátására.²⁹ A kirendelési jogot a büntetés-végrehajtási intézet területi elhelyezkedése szerinti illetékes püspök gyakorolja.³⁰ A Magyarországi Református Egyház is törekszik az állami és egyházi normák esetleges kollíziójának feloldására azzal, hogy az intézményi lelkészei számára előírt szabály szerint „az intézményi lelkészek egyházi jogviszonyukból fakadó alárendeltségük mellett az intézmény ágazati szabályait is kötelesek betartani.”³¹

3.4. A Börtönlelkészi Szolgálat működése

Kutatásaim részeként interjúk segítségével igyekeztem megismerni a Szolgálat működését. Az interjúkat a főváros területén működő büntetés-végrehajtási intézetek börtönlelkészei körében végeztem. A szóban forgó két intézet a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet, illetve a Budapesti Fegyház és Börtön, közismert nevén a Gyűjtő. A Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézetet „előzetes házként” is szokás meghatározni, utalva ezzel arra, hogy itt többnyire előzetes letartóztatásban lévő személyek, illetve vidéki intézetekből a bírósági tárgyalás idejére ide szállított fogvatartottak kerülnek elhelyezésre. Az interjúalanyok a

²⁷ A Magyarországi Evangélikus Egyháznak az egyházi szolgálat külön területeiről szóló 2005. évi V. törvény IX. fejezete.

²⁸ A Magyarországi Református Egyháznak a lelkészek szolgálatáról és jogállásáról szóló 2013. évi I. törvénye 18. § e) pont és 22.§ (1) bekezdés g) pont.

²⁹ Uo. 7. § 16. pont.

³⁰ Uo. 40. § (2) bekezdés.

³¹ Uo. 48. § (1) bekezdés.

Katolikus Egyház, a Magyarországi Református Egyház, valamint a Magyarországi Evangélikus Egyház börtönlelkészei voltak. A Katolikus Egyház részéről meghallgatott börtönlelkész az interjúkészítés idején már nyugállományba vonult, azóta missziós tevékenységet folytat a büntetés-végrehajtási intézetben. Kérdéseim természetes módon a nyugállományba vonulása előtti időszakra vonatkoztak, a válaszok ennek megfelelően adekvátak voltak. A börtönlelkész helyzete igen összetett. Egyházának törvényei szerinti egyházi személynek minősül, ugyanakkor állami szervvel áll közalkalmazotti viszonyban. Szolgálatait pedig az állam által fogva tartott börtönpopuláció kényszerközössége számára végzi. Ennek a háromoldalú viszonyrendszernek megfelelően az interjúkérdések összeállításával arra kerestem választ, hogy mi jellemzi a Szolgálat és a büntetés-végrehajtási intézetek közötti, a kirendelt lelkész és egyháza, valamint a börtönlelkész és a fogvatartottak közötti viszonyt. További vizsgált terület volt a börtönlelkészek szerepfelfogása, valamint a Szolgálat működésének körülményei.

A protestáns egyházak minden esetben felszentelt lelkészt rendeltek ki börtönlelkésznek. A Katolikus Egyház részéről a Szolgálatban részt vesznek felszentelt papok és laikusok, akik teológiai végzettséggel rendelkeznek, de nem felszentelt papok, valamint diakónusok egyaránt. Mindhárom felekezet börtönlelkészei arról nyilatkoztak, hogy egyházukkal való kapcsolatuk laza, lényegét tekintve a kirendeléssel megszűnik számukra az egyházi hierarchia jelentősége. Ez nem azt jelenti, hogy a kirendelő egyház nem lenne segítőkész, de érezhető számukra, hogy kikerültek az egyházi szervezetrendszerből. Jól mutatja ezt az is, hogy a protestáns börtönlelkészek – az egyházközségi lelkészekkel ellentétben – nem tagjai egyházuk demokratikus elven működő döntéshozó testületeinek (közgyűlés).

A meghallgatott lelkészek valamennyien közalkalmazottként láttak el börtönlelkészi szolgálatot. Emiatt szembesülniük kellett a büntetés-végrehajtási szervezet hierarchikus rendjével. Kivétel nélkül úgy nyilatkoztak, hogy működésük során ez nem jelentett problémát, nem kaptak olyan utasítást, amely ellentétes lett volna börtönlelkészként vállalt szolgálatukkal, lelkiismereti, vallási meggyőződésükkel. Az intézet rendjének megtartása nem akadályozza munkájukat. Egy olyan esetről számoltak be, amikor konfliktus merült fel az intézet működése és a szolgálatuk között. Az egyik intézetben az örök leterheltsége miatt nem volt lehetőség arra, hogy a rabokat a házirendben szabályozott időben istentiszteletre kísérik. Esetükben a megoldást az jelentette, hogy az intézet parancsnokával megállapodtak: a helyzetre való tekintettel a házirendtől eltérő módon, ugyanazon a héten másik alkalommal kerül megtar-

tásra az istentisztelet. Ez az eset jól példázza, hogy a gyakorlatban a személyes kapcsolatokon nyugvó együttműködési kötelezettség helyes, célszerű és jóra törekvő alkalmazása alkalmas eszköz arra, hogy mindenki számára megnyugtató megoldást szülessen. A börtönlelkészek egyöntetű véleménye szerint ez a fajta együttműködés az ő szolgálatuk záloga. A megkérdezett börtönlelkészek a büntetés-végrehajtási intézettel való viszonyukat általában jónak értékelték. De érdekes módon egyöntetűen arról számoltak be, hogy a felső vezetés lényegesen segítőkészebb, mint a szervezeti hierarchiában a középvezetőtől lefelé elhelyezkedő állomány. A legtöbb problémát a tiszthelyettesi végrehajtó állománnyal való együttműködés jelenti számukra. Nem ritkán tapasztalják, hogy az örök, felügyelők „elszabotálják” az együttműködést. Leggyakoribb probléma az, hogy a rabokat késve hozzák a vallásgyakorlási alkalmakra. Egy lelkész pedig arról számolt be, hogy alkalmanként korlátozzák a körletekben való mozgását, de ennek biztonsági okait nagyobb részben el tudja fogadni. Mint az említett példa is mutatja, a börtönlelkészek empatikus módon elfogadják az állomány nagyfokú leterheltségét, ugyanakkor időről időre előfordulnak indokolatlan esetek. Ennek okaként többféle magyarázattal szolgáltak. Ezek között szerepelt a világnézeti ellentét, a rosszindulat, a gáncsokodás, a hanyagság, illetve az örök téves szerepfelfogása. Ez utóbbi alatt többértelmű téves szerepfelfogást értettek. Az egyik szerint az örök hatalmat érznek a rabok felett, ennek a hatalomnak az érzékeltetése a célja annak, hogy nem teljesítik a kéréseket. A másik téves szerepfelfogás ugyancsak egyfajta hatalmi attitűdből indul ki azáltal, hogy a lelkész is kiszolgáltatott helyzetben van, mert az örök közreműködése nélkül nem tudja szolgálatát végezni, hiszen az örök engedik be a zárkába, és az örök hozzák ki onnan, illetve ők kísérik a fogvatartottakat is. Az örök közreműködése nélkül a lelkész nem képes kapcsolatba lépni a fogvatartottakkal. Végül pedig amennyiben az örök nem úgy fogja fel a lelkész szerepét, mint aki a munkáját segíti azáltal, hogy a raboknak elviselhetőbbé teszi a büntetést ezzel is csökkentve az agresszív, az addiktív, illetve a szuicid viselkedésformák megnyilvánulásainak gyakoriságát, abban az esetben csak azt látja, hogy a lelkész is „munkát csinál” neki.

A lelkészek saját szerepvállalására vonatkozó kérdésekre adott válaszok voltak azok, amelyek igazán színes képet mutattak. Jellemző közös vonásuk, hogy egyikük sem tartja a szolgálatát hittérítésnek, evangelizációnak. A három felekezet részéről meghallgatott lelkészek háromféle szerepfelfogásról tettek bizonyosságot. A felekezeti megosztásnak e tekintetben nincs relevanciája, azok meg sem jelentek a válaszokban, ezért erre nem térek ki. Egyik felfogás szerint a börtönlelkész arra hivatott, hogy a rabok számára az elvesztett emberi kap-

csolatokat igyekezzen kompenzálni. Képletesen fogalmazva ő az ember az embertelen börtönvilágban azok számára, akik igénylik az emberi kapcsolatokat. A másik szerepfelfogást valló lelkész úgy fogalmazott, hogy a börtönlelkész nem más, mint *olaj*. Ennek a rövid meghatározásnak kettős értelmet tulajdonított. Az egyik szerint az olaj az, ami a lámpásban ég, maga körül fényt árasztva a sötétségben. Ebben a megközelítésben a börtönben elkeseredett, reménytelen emberek számára nyújt világosságot és vigaszt. Az olaj másik értelmezése arra a kenőanyagra vonatkozik, amely egy szerkezet alkatrészei közötti megfelelő kenést biztosítja a simább, gördülékenyebb működés érdekében. A lelkész ebben a viszonyrendszerben saját szerepét úgy fogja fel, mintha ő maga nem volna a szerkezet része, mert se nem rab, se nem „smasszer”, aki ahhoz nyújt segítséget, hogy a rabokból és őrzőikből álló rendszer a lehető legjobban működjön a reintegrációs célok megvalósítása érdekében. Végül az utolsó szerepfelfogás szerint a börtönlelkész a nehéz helyzetben lévő emberek számára nyújt reményt és erőt. Ezt a meghatározást a válaszadó közelebről a mentálhigiénéjével azonosította. A börtönlelkész szerepvállalását taglaló kérdésre adott válaszok egyértelműen alátámasztják az egyházak értékközvetítő szerepére vonatkozó tézist, amely szerint a reintegrációban való közreműködés túlnyúlik a tényleges hitéleti tevékenységen.

Szerepfelfogáshoz kapcsolódó kérdésként tettem fel azt a kérdést is, hogy mi az, amit a börtönlelkészek saját munkájukat tekintve eredménynek tartanak. A szerepfelfogásokhoz képest egzaktabb válaszokat kaptam. Az eredmények bemutatásának sorrendje megegyezik a szerepfelfogások sorrendjével. Az első esetben a megkérdezett börtönlelkész egy konkrét esetben az öngyilkosságról való lebeszélést, illetve az emberi értékek közvetítését tartja eredményként számon. Ez részben korrelál az emberi kapcsolatok pótlásáról vallott szerepfelfogással. A második esetben a lelkész már a lelkészi szolgálat pusztá létét is eredménynek tartja. Ezen túlmenően egzakt eredménynek tartja a kéthavonta megtartott családi istentiszteleteket, az egyhetes családi kapcsolat táborot, illetve az általa életre hívott REMEK (Reintegrációt Elősegítő és Megvalósító Körlet) körletet, ahol a fogvatartottak részt vehetnek a már említett családi istentiszteleteken és egyéb vallási alkalmakon. Amennyiben ezek a kezdeményezések beváltják a hozzájuk fűzött reményt, akkor eredményként jól korrelálnak az *olaj* szerepfelfogással. Végül pedig említést kell tenni arról az értékelésről, amely szerint eredmény a börtönszínház létesítése, illetve az, hogy a rabok egyike lelkésznek készül, melynek érdekében folyamatos előkészületeket tesz, többek között rendházának főnökével a későbbi papi szolgálat érdekében kapcsolatot tart fenn.

Az interjú során kitértem a börtönlelkészek feladataira. Az IM rendelet pontosan meghatározza a börtönlelkész feladatait.³² Ehhez képest egységesen a következő feladatok ellátásáról számoltak be a meghallgatott börtönlelkészek: fogvatartottak egyéni és közösségi vallásgyakorlása; különböző felekezetek által fenntartott, illetve felekezet közötti missziók munkájának koordinálása; végül pedig a személyzet lelkigondozása. A hivatásos börtönlelkészeken kívül két nagyobb börtönmissziós szervezet, a Magyar Testvéri Börtöntársaság és a Magyar Evangéliumi Börtönmisszió tagjai, valamint azok a vallási közösségek végezhetnek börtönszolgálatot, akik a Büntetés-végrehajtási Szervezet Országos Parancsnokságával és azzal a büntetés-végrehajtási intézettel egyaránt együttműködési megállapodást kötnek, ahol tevékenységüket folytatni kívánják. A börtönlelkészek feladata ezekhez a szervezetekhez tartozó személyek missziójának börtönön belüli koordinációja. Azok a börtönlelkészek, akikkel volt alkalmam interjút készíteni, arról számoltak be, hogy a személyzet lelki gondozása jogszabályi rendelkezés hiányában azért szerepel a munkaköri leírásukban, mert e nélkül is a mindennapok részét képezi. Szolgálati előjárójuk a kialakult gyakorlatot emelte be a feladatok közé. A börtönlelkészek ott teljesítenek szolgálatot a körletben, ahol örök és fogvatartottak együtt vannak. Természetes, hogy ha szükségét érzik, akkor az örök is felkeresik a börtönlelkészt. Ezért a személyzet lelki gondozásában való közreműködés munkaköri leírásba foglalása megfelel azoknak a körülményeknek és érthető emberi törekvéseknek, amelyek között a börtönlelkészek szolgálnak. A megkérdezettek a feladataik ellátásához szükséges eszközökkel rendelkeznek, azokat a büntetés-végrehajtási intézetek rendelkezésre bocsátják. Sőt, igen gyakran a jogszabályi kötelezettségen túlmenően nem csupán a helyiséget, de annak egy-egy berendezési tárgyát is a büntetés-végrehajtási intézet biztosítja.

A feladatok tágran meghatározott csoportjaihoz képest szükségesnek mutatkozott a fogvatartottak részéről felmerülő igények megismerése, mert ez mutatja meg a börtönlelkészi szolgálat valódi rendeltetését. A felmerülő és ténylegesen kielégítésre kerülő igények büntetés-végrehajtási intézetenként szignifikáns különbséget mutattak. A kérdésre feltett válaszok alapján mindkét fővárosi büntetés-végrehajtási intézetre jellemző módon az alábbi igények határozha-

³² A Börtönlelkészi Szolgálatról szóló 13/2000. (VII. 14.) IM rendelet 2. §: „A börtönlelkészi szolgálat főbb feladata: a) a hit- és kegyességi élet, a vallásgyakorlás biztosítása, mise, istentisztelet, biblia- és imaórák tartása; b) az egyéni és közösségi lelki gondozás; c) az életismereti, erkölcsi oktatás, nevelés; d) a vallási tevékenységet végző szervezetek büntetés-végrehajtási intézetben történő tevékenységének és a börtönmissziók munkájának koordinálása; e) a fogvatartottak kérésére egyéb vallásos szertartások végzése.”

tóak meg: egyéni és közösségi vallásgyakorlás; személyes beszélgetés, melynek témája nem kifejezetten bibliai, mint inkább az egyént érintő problémák megbeszélése; saját – börtönön kívüli – lelkiessel való kapcsolat; végül pedig nem számottevő módon a vallási étkezés. Ez jelentős eltérést mutat a fogdán tapasztalható igényektől, ahol kiemelt szerepe van a vallási étkezésnek. Megjegyzést érdemel, hogy a fogdán mindenki megkapja az igényelt vallási étkezést, melyet a rendőrség saját költségén biztosít. Ezzel szemben a büntetés-végrehajtási intézetekben fogva tartott személyek számára a leggyakrabban igényelt kóser étel költségeinek jelentős részét a büntetés-végrehajtási szervezet és a MAZSIHISZ közötti együttműködési megállapodás alapján a MAZSIHISZ biztosítja. Figyelemre méltó, hogy a büntetés-végrehajtási intézet a kérelem elbírálását a rabbi véleményétől teszi függővé. A gyakorlatban ez úgy valósul meg, hogy a kóser étkezést igénylő fogvatartottal a rabbi személyes találkozást kezdeményez. Ennek során eldönti azt, hogy saját megítélése szerint a fogvatartott zsidó vallásánál fogva jogosult-e a vallási étkezés biztosítására, avagy nem. Döntéséről tájékoztatja a büntetés-végrehajtási intézetet. Amennyiben úgy ítéli meg, hogy a fogvatartott tényleges módon nem zsidó vallású, abban az esetben a MAZSIHISZ nem biztosítja az étkezés költségeinek rá eső hányadát. Ez esetben az illető nem kap kóser ellátást, mert azt a büntetés-végrehajtási intézet saját forrásból nem finanszírozza. A feltárt gyakorlat ugyan célratörőnek nevezhető, de több alkotmányossági aggályt is felvet. Egyik ilyen az, hogy a megismert jogi normák a büntetés-végrehajtási intézet feladataként határozzák meg az étkezés biztosítását, mely alól a vallási étkezés sem számít kivételnek. Az állami szerv nem tehet eleget úgy a törvényi feladatának, hogy az abban foglalt kötelezettség de facto valamely egyház képviselőjének diszkrecionális döntésétől függően teljesül. Az is felvethető, hogy ki más jogosult meghatározni az egyén vallási meggyőződését, ha nem ő saját maga. Ezzel kapcsolatban az egyház véleményét nyilváníthat, és mondhatja például azt, hogy „egyházunk törvényei szerint ez a személy nem tartozik a vallási közösségünkhöz”. Ez a kijelentés legfeljebb egy meghatározott vallási szervezethez tartozás szempontjából lehet döntő, de a lelkiismereti, vallási meggyőződés megítélése során nem. Ezért alkotmányos keretek között még az egyház képviselője sem állíthatja, hogy „ez a személy nem követi azt a vallást, amelynek követőjeként magát meghatározta”. Kizárólag a Budapesti Fegyház és Börtönben jelentkező vallási igény a családi istentisztelet, a bibliaiskola, illetve a konfliktuskezelés, amely magában foglalja a csoporton belüli konfliktusok kezelését is. A Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézetben elsősorban előzetes letartóztatottak kerülnek elhelyezésre. Ehhez képest az itt felmerülő igények nem térnek el jelentősen a Budapesti Fegyház

és Börtönben felmerülő igényektől. A különbségek okai visszavezethetőek az intézetben töltött idő hosszúságára, mert pl. családi hét vagy bibliaóra nehezen képzelhető el az előzetes letartóztatottakra jellemző nagyarányú fluktuáció miatt. A lelkéssel való kapcsolattartás igényében azonban nincs különbség. Ez jól rávilágít arra, hogy az elítéltek és előzetes letartóztatottak lelkéssel való kapcsolattartásának eltérő szabályozása nem indokolt.

Végezetül arra keresetem választ, hogy a börtönlelkészek milyenek ítélik meg a fogvatartottakkal való kapcsolatukat. Valamennyi válaszadó azt tükrözte vissza, hogy a fogvatartottak a lelkészeket nem sorolják fogva tartóik közé. Ezért a köztük lévő viszony úgy lehet bizalmas, hogy a fogvatartottat nem éri a „vamzerkedés”³³ vádja. Ennek megfelelően úgy vélik, hogy a fogvatartottakkal való kapcsolatukat a bizalom és a személyes légkör hatja át. A bizalom nem jelent rossz értelemben felfogott bizalmaskodást, ezt nem engedhetik meg maguknak, mert akkor a személyzet bizalmát veszítenék el, márpedig munkájuk végzéséhez mindkét fél bizalmát el kell nyerniük. Szabadulás után a legtöbb fogvatartottal nem tartanak kapcsolatot. Egy olyan lelkész volt, aki kifejezetten elzárkózik a szabadulás utáni kapcsolattól, de ő is igyekszik elősegíteni az érintett személyek gyülekezeti integrációját. A többi lelkész nem zárkózik el, szívesen veszi, ha a fogvatartottak szabadulásuk után mint lelkészt továbbra is keresik.

4. ÖSSZEGZÉS

A börtönlelkészek helye, szerepe immáron nem kérdéses, mind a rabok, mind pedig az őrök elfogadják, elismerik a munkájukat. Az elfogadás mértéke természetesen egyénenként változó. Ennek ellenére az általuk nyújtott érték-közvetítő szolgálat létjogosultsága, társadalmi hasznossága nem kérdőjelezhető meg. A vallásszabadság mindenkit – hívőt és ateistát – egyaránt megillető jog. Ennek a jognak a gyakorlása nehezen képzelhető el a vallási közösségek nélkül. A vallás az emberi személyiség lényegi, meghatározó eleme. Ezért különös jelentősége van annak, hogy az állam a zárt intézeti keretek között mennyire korlátozza, avagy a kiépített garanciarendszerrel milyen mértékben biztosítja, támogatja a gyakorlását. Ennek fő letéteményesei azok az egyházak, akik a szervezettség különböző fokain részt vesznek a büntetés-végrehajtási intézetek

³³ Árulás, besúgás, a hatóságokkal való összejátszás, ami a rabok szubkultúrájában mélységesen elítélt viselkedés.

vallási életében. El kell fogadnunk a tényt, hogy az egyházi szolgálat e sajátos helyszíne olyan feladatok elé állítja az itt szolgáló lelkészeket, diakónusokat, diakonisszákat és egyéb segítőköt, amelyek a civil társadalmi közeg számára nehezen elképzelhető módon túlmutatnak a „szokványos” egyházi szolgálatokon. A – nem feltétlenül vallási – lelki gondozás, a szuicid prevenció, a konfliktuskezelés, a családi kapcsolatok erősítése, a más vallásúak vallásgyakorlásának koordinálása olyan feladatok, amelyek nem tartoznak ugyan az egyházi szolgálatok közé, ám mégis alkalmat adnak arra, hogy ezeken keresztül egyházának hitelvei szerint szolgáljon a lelkész. E sajátos feladatok mindegyike arra irányul, hogy a büntetés ne kizárólagosan a bűn megtorlása, hanem olyan időszak legyen, amely felkészíti az egyént az értékes társadalmi életre. E gondolatok mentén el kell fogadnunk, hogy az itt szolgáló egyházi személyek nem kizárólag saját egyházuk hívei felé nyújtanak egyházi szolgálatokat, hanem a keskeny út kapuit szélesre tárva fordulnak mindazok felé, akik e világtól elzárt sötét helyeken reményt, vigasztalást, megújulást keresnek.